

Tolmini piirkonna kadunud järvedest jutustavate muistendite motiivid¹

Barbara Ivančič Kutin

Sloveenia Teaduste ja Kunstide Akadeemia

Sloveenia Etnoloogia Instituudi teadur

barbara.Ivancic@zrc-sazu.si

Teesid: Artiklis käsitletakse sisulis-motiivilisest aspektist 30 muistendit, mis jutustavad Tolmini piirkonnast kadunud järvedest. Materjal hõlmab erinevaid arhiivikäsikirju ja väljaandeid, peamiselt Janez Dolenci õpilasarhiivist. Kõik käsitletud muistendid sisaldavad järve asukoha määratlust. Sellele lisaks sisaldavad nad enamasti vähemalt ühte järgmistest motiividest: asulate sünd; veesõidukite kinnitamiseks kasutatavate rõngaste olemasolu; veeliiklus; selgitus, kes või mis põhjustas järve äravoolamise ning kuidas ja kus see juhtus.

Märksõnad: Breginji org, hiiglane, järved, Kobaridi piirkond, metsik naine, muistendid, pärimus, Sloveenia, Tolmini piirkond

Sissejuhatus

Muistendivariantide rohkus ja mitmekesisus näitab, kas ja kui sügavale on teatud pärimus teatud keskkonnas juurdunud. Tolmini piirkonnast pärinevate sealt kadunud järvedest jutustavate muistendite kohta võib öelda, et need on olnud ühed levinumad. Seda tõestavad mitmed arhiivikäsikirjad, välitöö-materjali väljaanded ja kirjanduslikud ümbertöötused (viimase kohta vt Klovič-Sabladoski 1912; Lovrenčič 1921; Volarič & Volarič 2011: 18). Mõningaid nendest muistenditest või vähemalt nende osi võib rahva seas kuulda veel tänapäeval.² Tolmini muuseumi algatusel koguti raamatus “Vode (še) dovolj: Zbornik o vodah na Tolminskem” (“Vett jagub (veel): Tolmini piirkonna vete teemaline kogumik”) avaldamiseks 2016. aasta lõpus erinevatest allikatest 30 muistendit (materjali on oluliselt rohkem), mis on nii või teisiti seotud Tolmini piirkonnast kadunud järvedega (Ivančič Kutin 2017). Kõige rohkem materjali pärineb Janez Dolenci õpilasarhiivist. Selle kogus 20. sajandi teisel poolel Tolmini gümnaasiumi õpetaja oma õpilaste abil erinevatest Tolmini laiemas piirkonnas asuvatest kohtadest. Vähesel määral muistendeid avaldas Dolenc juba raamatus “Zlati Bogatin” (“Kuldne Bogatin”) (1992) ja erinevates artiklites (nt Dolenc 1977).³ Et mitte jääda ainult kommenteerimata materjali juurde, püüan käesolevas artiklis näidata mõningaid Tolmini piirkonna järvedest jutustavate muistendite jooni, pöörates seejuures tähelepanu motiividele.

Muistendid rändasid palju mööda suid ja aega, enne kui need kirja pandi; iga jutustaja ehitas neid oma sõnadega, seega neid on mitu varianti. Kuid loo sisu (peasõnum) on jäänud üsna püsivaks. Kadunud järvedest jutustavates muistendites on säilinud väide, et *teatud konkreetset kohal oli kord järv*. Teised (kõrvaltähendusega) elemendid on aga muutlikumad. Seletavate ja ajalooliste muistendite, mille hulka peamiselt ja sõltudes sellest, millele nad keskenduvad, kuuluvad kadunud järvedest jutustavad muistendid, omapära on, et mida lähemal on nad meie ajale, seda rohkem tunneme neis ära konkreetseid sündmused, aja, ruumi ja mõnikord ka tegelased (nt asukohad, söötis maa nimed ning mõnikord ka talu- ja isikunimed). Ja vastupidi, mida vanemad on muistendid, seda rohkem sümboleid need sisaldavad (Skrk 1994: 46).

Kadunud järvedest jutustavad muistendid ei ole muidugi iseloomulikud ainult Tolmini piirkonna rahvaluulele (sellest kirjutas juba Rutar 1881). Lähinaabruses, Poljanska orus, salvestati mitmeid muistendeid Žiri, Trebija, Poljane ja Škofja Loka piirkondi katvatest järvedest (ka merest) (vt Stanonik 2005: 58–64; Dolenc 2000: 72). Samuti on endistest järvedest jutustavad muistendid levinud enamikus Sloveenia mägipiirkondadest. Vanim tundud üleskirjutus pärineb aastast 1684 ja seal teatab Janez Valvasor Kamniki piirkonnast kadunud järvest (Valvasor 1994: 250); Kamniki järvest jutustavad ka mitmed uuemad üleskirjutused (nt Ogrinc 1870: 224; Cevc 1958: 14; Klobčar 2015). Vesi kattis ka Slovenska Bistricaja Laško linna ümbruskonda, Boči mäe taga asuvat Šmarje orgu (Terstenjak 1857: 195), Mislinja orgu (Špegelj 1940), Velenje linna ümbruskonda Šoštanji linna suunas ja Šaleška orgu Mozirje asula läheduses asuvast Letuši asulast kuni Gornji Gradi asulani (Vijanski 1857: 236), Vitanje asulat (Gričnik 1995: 147) ja kitsat alpiorgu nimega Matkov kot (Kelemina 1997 [1939]: 198).

Paljud muistendid jutustavad, et orgusid kattis meri, muuhulgas Soča orgu Tolmini kandis (Allikas 6), Idrijca jõe orgu,⁴ Čepovani orgu (Medvešček 1992: 93), Boveci orgu (Allikas 30), Vipava (Jelinčič 1994: 382) ja Košana orgu, ning et Nanose nimelise lavamaa küljes olid väikeste laevade kinnitamiseks kasutatavad *rinkad* (rõngad) (Žele 1996: 25). Ülemaailmne veeuputus olevat piibelliku seletuse järgi karistus inimese moraalse rikutuse eest; kuid hävitamisele järgneb Maa taastumine (Šmitek 2004: 25). Zmago Šmitekile tuginedes teeb Ivan Hrovatin kokkuvõtte, et kui vesi ära voolab, algab inimese ja looduse jaoks uus elu; seega on ülemaailmsest veeuputusest jutustav pärimus seotud usuga maailma tsüklilise taastumise müüti – seal, kus oli kord asula, on nüüd järv, ja seal, kus oli kord järv, on nüüd sündinud asula (vt Hrovatin 2007: 109, 110). Vesi, nt üleujutus, järv, veeuputus, ülemaailmne ookean, võib sümbolisel tasemel tähendada olukorda enne maailma loomist, ja see on säilinud lugudes, mille järgi saabusid esimesed asustajad paatidega (Kravanja 2007: 98).⁵

Joonis 1. Sloveenia kaardil on tähistatud ka Tolmini piirkond.
Geo Basis DE/BKG kaart 2015. Allikas: Google.

Järvedest jutustavaid muistendeid mainisid ja osaliselt käsitlesid rahva- ja teadusartiklite autorid juba 19. sajandil, nt “Povesti o jezerih med Slovenci” (“Järvedest jutustavad lood sloveenide seas”) (Terstenjak 1857), “Povest od jezera v Skalski dolini” (“Lugu Skalska oru järvest”) (Vijanski 1857), “Slovenske pripovedi o jezerih” (“Sloveenia lood järvedest”) (Rutar 1881), ja Rutar lisas järvedest jutustava pärimuse raamatusse “Zgodovina Tolminskega” (“Tolmini piirkonna ajalugu”) (Rutar 1882: 6). See pärimus pälvis tähelepanu ka 20. sajandil, nt teaduslikus arutelus “Zmaj iz petelinjega jajca” (“Draakon kuke-munast”) (Grafenauer 1956), ning ka tänapäeval, kui see lisati Sloveenia mütoloogilise pärimuse ülevaadetesse (Šmitek 2004; Kropelj 2008) ja üksikutesse aruteludesse, nt “Izročilo o jezeru in zmaju kot kozmogonski mit” (“Järvest ja draakonist jutustav pärimus kui kosmogooniline müüt”) (Hrovatin 2007)

ja “Pozabljeni Kamnik in njegovo jezero” (“Ununenud Kamnik ja selle järv”) (Klobčar 2015). Folkloristlike ja etnoloogiliste uuringute põhjal, mis käsitlevad muistendeid (mis jutustavad paatide kinnitamiseks kasutatavatest rõngastest; sellest, et anti korv kalu maksuna lossi mõisnikule; laipade paadiveost nende matmiseks Nevljes; järve kadumisest katastroofis, millega kaasnes kellade kõlksumine jms), isiku- ja geograafiliste nimede põhjal, mida kasutatakse veel tänapäeval (nt kiriku nimi Sveti Jurij na jezeru (Püha Jüri järvel), järve, vee ja kalapüügiga seotud talu- ja söötis maa nimed ning eelkõige Kamniki linna eeslinna nimi Šutna) ning interdistsiplinaarseid uuringuid, milles osalesid arheoloogid, geoloogid ja geograafid, arvesse võttes püstitas Marija Klobčar täiesti uue hüpoteesi: vanalinn Kamnik asus algselt praeguse Šutna nimelise Kamniki vanalinna osas, sest Kamnik ehitati praegusele kohale alles pärast aastal 1348 toimunud linnalaastavat maavärinat, mis ilmselt põhjustas järve äravoolu (Klobčar 2015).

Üldjooned

Naaskem siis Tolmini piirkonna juurde. Juba Simon Rutar kirjutas, et Tolmini piirkond nägi minevikus välja teistmoodi kui praegu:

On aga kindel, et Soča oru ülemises osas asus mitu järve. Tänapäevase maaosa välimus ja veevoolu jäljed toetavad selgelt meie väidet. Seega pidi järv kunagi asuma Koritnica kõrval Logi küla ja Boveci kuristiku vahel, Boveci orus Koritnica ja Žaga küla vahel, Tolmini orus Kobaridi ja Modrej vahel ning Püha Lucija naabruses, kus Püha Maveri küngas tõusis saarena järvest. Kuna nende järvede olemasolu ulatub eelajaloolisse aega, ei ole selle kohta mitte midagi lugeda. Kindel on vaid see, et need järved on ära voolanud pärast seda, kui vesi murdis läbi kaitsetamme alamjooksult ülemjooksule, s.o Püha Lucija poolt Soča jõe allika poole. (Rutar 1882: 6).

Üks hilisematest Tolmini oru järve kirjeldustest on veelgi täpsem: jääaja lõpus tekkis praeguses Most na Soči asulas asuva frontaalmoreeni taga 16 km pikk ja 1–2 km lai järv, mis ulatus praeguse Kobaridi asulani ja mille pind oli umbes 200 m üle mere pinna; sel kõrgusel asuvad ka Kobaridi ja Tolmini vahelised külad (Trošt 1961: 33).

Most na Soči ja Kobaridi asula vahel Soča orus asuvat järve on muistendites nimetatud erinevate nimedega, kõige sagedamini Tolminsko, Livško või Kobariško jezero (Tolmini, Liveki või Kobaridi järv), mis muidugi viitab kohale,

kus muistendit jutustatakse. Käesolevasse käsitluse lisasin ka muistendid, mis jutustavad Breginji orujärvest. Kuus näiteks valitud muistendit püüavad katta tervet territooriumi, et näidata võimalikult suurt sisulis-motiivilist mitmekesisust (vt alapeatükk “Kadunud järvedest jutustava materjali valimik”).

Foto 1. Soča jõgi tänapäeval. Vaade Senicast Most na Soči ja Tolmini poole. Mojca Kutini foto 2022.

Foto 2. Napoleoni sild üle Soča Kobaridi lähedal. Mojca Kutini foto 2022

Muistendid on enamasti lühikesed, lihtsad, mõnikord pelgalt fragmentaarsed või reportaažssed, ilma silmapaistvate stilistiliste kujunditeta. Tegelas on üksikutes muistendites vähe, üks kuni kaks, või neid nimetatakse kui rühma (inimesed), isikuid ei ole iseloomustatud.⁶ On siiski ka mõned erandid, nt lugu Podključi sünnist (Allikas 6), kus vanal Veneto maakonna kaluril on kolm poega, kaks vanemat on ahned, noorem on hea; tekstil on dramaatiline struktuur, tekst on pisut pikem, leidub isegi lause otsekõnes. Erandite hulka

võib lugeda ka kaks varianti samast muistendist, mis jutustab Liveki järvest (Allikad 19 ja 20). Need on erinevalt teistele välitööde märkmetest oluliselt pikemad, nendes esineb suhteliselt palju tegelasi, kes on nimetatud konkreetsete isikunimedega (eelkõige Allikas 20): Must röövel, Liveki krahv Srečko, krahvi tütar Vida ja põllumehed, kelle nimedest on tulnud sealsete väikeste külade hilisemad nimed Piki, Šturmi, Avsa, Ravne ja Perati. Sellele lisaks on nendel kahel ühikul tugevamini rõhutatud looline ehk dramaturgiline kaar ning meenutavad lühikest kokkuvõtet eeposest “Livško jezero” (Liveki järv), mis ilmus raamatuna aastal 1912 (Klodič-Sabladoski 1912). Ilmumine tõenäoliselt mõjutas edasist jutustamistraditsiooni. Teksti pikkust ja silmapaistvat dramaatilist struktuuri arvesse võttes võib erandite hulka arvata ka Kobaridi järvest jutustava muistendi (Allikas 23).⁷

Foto 3. Tolminka jõgi. Mojca Kutini foto 2022.

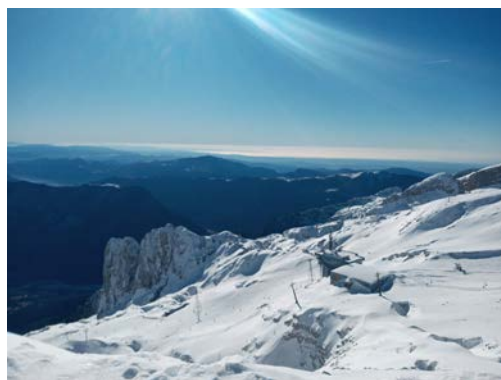

Foto 4. Vaade Sloveenia kõrgeimast suusakuurordist Kaninist Aadria mere poole. Barbara Ivančič Kutini foto 2024.

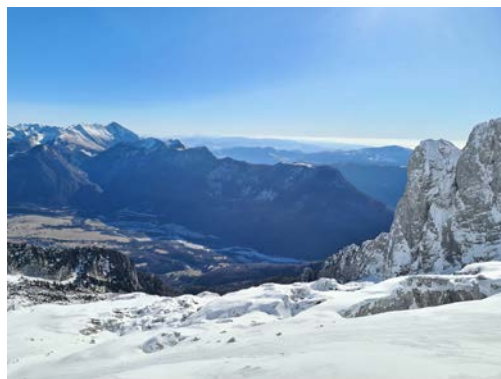

Foto 4a. Bovška org Kaninist vaadatuna. Barbara Ivančič Kutini foto 2024.

Võrreldes omavahel muistendite mitmeid variante laiemalt territooriumilt, võib märgata sisuelemente, mis on erinevates külades peaaegu samad, teisest küljest võib aga tuvastada hulgaliselt erinevaid, isegi vastandlikke üksikasju. Kadunud järvedest jutustavad muistendid on esmapilgul täis anakronisme - sisu ei ole tihti loogilises suhtes ajaga, milles see toimub. Geomorfoloogilisest vaatepunktist säilitavad muistendid mälestust jääaja lõpust (s.o umbes 10 000 aastat tagasi), samas kui inimesed veavad paatidega laipu, et matta neid Püha Lovrenci *kiriku* juurde (Allikad 15; 16; 17; 18), s.o ammu enne ristiusu sündi, mis siin tundub kui ajaviga. Ristiusustamisel aga ehitati kirikuid kohtadele, kus enne asusid eelkristlikud pühapaigad. Ka rahvaste vahetus territooriumil oli protsess, mis kestis piisavalt kaua, et ületada keelebarjäärid vanade ja uute asustajate vahel, sest nad segunesid omavahel või elasid koos (vt Rutar 1882: 9–26; Grafenauer 1979: 106), ning muistendite üksikasjad kohanesid uute olukordadega. Ida-Alpide kohta, kuhu kuulub ka Tolmini piirkond, arvatakse isegi, et sealne vana rahvastik on säilinud vähemalt osaliselt ka pärast slaavide saabumist (Pleterski 2006: 40–41). Mõnikord on muistendid vastuolus kehtivate geomorfoloogiliste asjaoludega. Väite, et Soča jõgi voolas kunagi Čedadi suunas (vt allikad 5; 13; 28), kummutasid asjatundjad juba 19. sajandil (vt Rutar 2001 [1887]). Loetletud “puudustest”, ehk paremini öelduna rahvaluule omapärast hoolimata võib seda pidada võimalike arheoloogiliste asukohtade viideteks. Seetõttu toetavad mõned arheoloogid seisukohta, et sellist materjali tuleks pidada kehtivaks mineviku arheoloogiliste tõlgenduste allikaks (Hrobat 2007: 31–32).

Sisulis-motiivilised jooned

Kõigile kadunud järvedest jutustavatele käsitletud muistenditele on ühine järve asukohta määratlev motiiv. Sellele lisaks sisaldavad muistendid vähemalt ühte järgmistest motiividest:

1. asulate sünd;
2. veesõidukite kinnitamiseks kasutatavate rõngaste olemasolu, tihti koos veeliikluse motiiviga;
3. kes või mis põhjustas järve äravoolamist, tihti koos motiiviga, kuidas see juhtus; ja
4. järve äravoolamise koha mainimine.

Järve ruumiline paigutus

Miks järv sündis, kirjeldab ainult Breginji orust pärinev variant, kus inimesed suunasid Bila nimelise oja vee küla kaudu ümber, et vesi oleks neile lähemal (Allikas 24). Teised käsitletud variandid ei jutusta järve sünnist, vaid see asjaolu on muistendi alguspunkt. Lähivaadatud materjali hulgas ei leidu muistendit, mis jutustaks, et järve sünni oleks põhjustanud kukemunast koorunud draakon, looduslike katastroofide tekitaja (Rutar 1885; Grafenauer 1956; Šmitek 2004: 18; Krojej 2008: 178).

Järve ruumilise paigutuse poolest on muistendid erineva täpsusega: mõned määratlevad järve asukohta üldistatult ja väga laialt (terve org, Kobaridi asulast Most na Soči asulasse jne), samas mõned loetlevad, milliste külade territooriumil oli vesi (neid külasid siis veel ei olnud) või kus kohas oli järve ajal maa juba olemas, s.o mis külad olid siis juba olemas. Ka nendel juhtudel on tegu enamasti territooriumiga, mis katab enam-vähem terve oru Kobaridi asula ja Most na Soči asula vahel. Mõnest muistendist selgub, et järv kattis väiksemat territooriumi, nt Püha Lucija ümbruskonda (Allikad 9; 10), Breginji oru järve (Allikad 24; 25; 26; 27), ning Liveki järve, mis kattis Liveki tasandikku (Allikad 19; 20), samal ajal kui allpool, Soča orus, järve ei olnud (järv voolab lõpuks ära orgu). See järv on erinevalt teistest kunstlik, sest see on piiratud müüri (Allikas 19) või tammiga (Allikas 20).

Asulate sünd

Pärimus, mis jutustab sellest, et mingil kohal oli järv, mis seejärel ära voolas, on vastavalt müütilistele ettekujutustele säilitanud mälestuse asulate sünnist ja algsetest asustajatest, arhetüübilistest ürglooduse kodustajatest (Hrovatin 2007: 106, 107). Muistendite põhjal võib järeldada, kuidas inimesed kujutasid asustamist ette järvede olemasolu ajal ning kuidas asustamine jätkus pärast järve äravoolamist. Selles kontekstis mainitakse mitmeid Tolmini piirkonna kohti.

Konkreetsed näited jutustavad nii:

- Seal, kus asuvad praegu Tolmini linn ning külad Zatoľmin, Poljubinj, Žabče, Dolje ja Volčje, oli järv: kui hiiglane põhjustas järve äravoolu ning veetase hakkas langema, aerutas inimene kaldale, püstitas endale onni ning seal sündis Zatoľmin (Allikas 3).

- Kui Kozamerce küla kandis hakkas vesi ära voolama, asustasid inimesed territooriumi Kobaridist allapoole maa kuivamise järgi; Ljubinj oli sel ajal juba olemas, ja kui vesi ära voolas, sündis veel Podljubinj, mis hiljem muudeti Poljubinjiks; Tolmin aga sündis algul *grivas*, s.o kaldal (Allikas 5).
- Vesi oli seal, kus nüüd on asulad Most na Soči või Püha Lucija, Modrejce in Modrej (Allikad 7; 9; 10), kusjuures Tolmin oli siis juba kuival maal (Allikas 7).
- Püha Maveri kiriku kalmistu oli juba kuival maal (Allikas 9); Püha Maveri küngas tõusis saarekesena jõest (Allikas 10).
- Asulad olid ainult mägedes: seal, kus on praegu Foni, niideti heina ja viidi seda sinna, kus on praegu Drežnica; kui vesi ära voolas, sündis üks esimesi külasid, Idrsko, mis sai nime Illüüride järgi; vana on ka väike küla Selišča, mis sai nime soola järgi (*sol* 'sool') – seda anti härgadele, kui neid aeti Volarjest jooma; Volarje saigi nime härgade järgi (*voli* 'härjad'), keda aeti Brda piirkonnast siia poole karjamaale; uuem küla on Kamno, mis sai nime seda ümbritsevate kivide järgi (*kamni* 'kivid'); ja Foni on sündinud, kui sinna kanti jooksis varju keegi Austria ohvitser perekonnanimega Fon (Allikas 13).
- Järveveest ülalpool olid küla nimega Livek (Allikad 15; 17) ja Liveki külad (Allikas 18). Liveki järvest jutustavates variantides oli aga Liveki tasandik vee all, va künkal asuv loss, ning talud asusid seal, kus on praegu külakesed Šturmi, Avsa, Perati, Piki, Golobi ja Ravne (Allikad 19; 20). Livek sai nime vee äravoolamisest (Allikas 20) (*odlitje* 'äravoolamine, äravoolamine') orgu.
- Vana Kobarid, mille elanikud olid eelkõige kalurid, seisis Püha Antoni künkal (Allikas 23).
- Küla nimega Breginj sündis seejärel, kui *Nadiževci* nimeline rahvas (Nadiža jõe orgu või kaldaid asustavad inimesed, nadižlased) otsis kohta, kus teha mägikarjamaa; kuna koht neile meeldis, asustasid nad selle ning sündis Breginj (Allikas 24).
- Pärast maavärinat, mis põhjustas järve väljavoolamise, sündis tasandik, mida kutsuti Log, ning sellest sündis nimi Logje; vanim inimene asus siiakanti kännu või *čoki* (noti) juurde elama, seega on selle külaosa nimi veel tänapäeval Čok või Čokarje (Allikas 27).
- Stanovišče sai nime laagrite järgi (*stan* vanasti 'kodu, (sõja)laager'), kus roomlased vahetasid hobuseid (Allikas 28).

Foto 5. Vaade Tolminile Migovecist.
Mojca Kutini foto 2023.

Foto 6. Kravja mägi Tolmini kurus.
Mojca Kutini foto 2022.

Veesõidukite kinnitused

Et järv oli tõepoolest olemas, pidavat tõestama veesõidukite (paatide ja laevade) kinnitused, mida kogutud materjalis nimetatakse *rinke* (rõngad)/ *rinki* (rõngad) / *kljuke* (lingid) / *kavlji* (konksud) / *klini* (kiilud) / *železni sklepi* (raudliigendid). Järve olemasolu kinnitab ka see, et muistendites on kinnitused paigutatud ligikaudselt või isegi täpselt määratletud kohale (vt Hrovatin 2007: 111); tegelikkusele (antud juhul konkreetsele ruumile) viitavad andmed lisavad muistenditele usaldusväärsust: mida tõenäolisem ehk konkreetsete tõenditega toetatud on muistend, seda suurem on võimalus, et see pälvib nn kogukonna

heakskiidu – mis toimub funktsionaalsuse põhimõttel – ning säilib ka edaspidi (Bogatyrev & Jakobson 1982 [1929]), vt Stanonik 1999: 49).

Kohti, kus rõngad olevat paigaldatud, võib Tolmini piirkonnas leida üsna palju, nagu näitavad joonised 1 ja 2, kus on ringiga märgistatud 11 asukohta. Kõige rohkem on muistendeid, kus mainitakse kohanime Pod ključem (Võtme all) ehk Podključ (Võtmealune), mis asub Senica nõlval Soča vasakul kaldal Tolmini ja Most na Soči vahel (allikad 6; 7; 8; 11); Sellele asukohale lisaks mainib Rutar veel Foni küla all asuvat kohta Kolovrati mäeharjal (Rutar 1882: 6); sama kohta mainib ka Allikas 13, kes muidu ei ole *rinkat* (rõngast) sõnaselgelt maininud. *Rinkad* (rõngad) asuvat veel Mrzli vrh nimelise mäe all Kuki nimelises seinas Volarje külast ülalpool (allikas 14) ning Mrtvaška voda veevoolu juures Idrsko ja Liveki vahel (Allikas 17). Mõningates teistes muistendites (Allikad 16; 17) aga selgub, et Mrzla voda juures kirstukandjad ainult puhkasid ning seejärel jätkasid matka allapoole järve suunas. Liveki piirkonnas on *rinkasid* (rõngaid) mainitud veel Liveki läheduses (Allikas 20) ja Liveki ülalpool asuvas servas (Allikas 19), kus aga asukohta ei ole täpsustatud. Ainult ühe allika järgi kinnitati paate puude külge, s.o Liveki all asuva kiriku ees kasvava pärna külge (Allikas 21). Puu, kõige sagedamini suur tamm, on suure paadi kinnituskohana dokumenteeritud paljudes Poljanska oru muistendites (vt Stanonik 2005: 58–64; Dolenc 2000: 72). Oletan, et oli ka muistendeid, mis jutustasid Püha Lovrenci kiriku läheduses asuvatest *rinkadest* (rõngastest), sest sealkandis peatati veesõidukeid laipade veol kalmistule (Allikad 15; 16; 18). Kobaridi piirkonnas mainitakse *rinkasid* (rõngaid) ehk *kline* (kiilusid) Kobaridi linnas asuva Püha Antoni künka seinas (Allikas 23), Svina küla all (Allikas 23) ja Gladko čelo nimelisel kohal (Lovrenčič 1921: 4), s.o kõige tõenäolisemalt Debelo čelo kõrgendiku nõlval kagusuunas Kredo läheduses asuvast Püha Volari kirikust ülalpool,⁸ ning veel Logje küla all ja Pod Pradolom [Pradò] nimelises seinas, mis asub Pradoli kuristikku sissepääsu juures, Mije ja Vogeli nõlvade vahel; sissepääs asub Napoleoni sillast (vt foto 2) ülalpool Podbela asula läheduses. Täpselt määratletud asukohad, v.a Liveki puu, asuvad järsul, raskesti ligipääsetaval maastikul, mis paikneb tänapäeval Soča ja Nadiža jõesängidest oluliselt kõrgemal kohal. Muistendid väidavad, et rõngaid nägid veel hiljuti usaldusväärsed tunnistajad (esivanemad, naabrid, külainimesed, kes sellest jutustasid), ning mõningate variantide järgi on rõngad sealkandis veel tänapäeval, kuid neid on erinevatel põhjustel (sissekasvanud, järsk maastik) väga raske üles leida (Allikad 7; 8). Harvematel juhtudel nägid jutustajad *rinkasid* (rõngaid) oma silmaga (Allikas 25).

Muistendite *rinkad* (rõngad) on ka aluseks kohanimele Podključ või Pod ključem (Allikad 6; 7; 8; 11) ning majanimele pri Rinku, mis asub Modrejce

külas (Allikas 11). Volarje tasandikul Soča paremal kaldal leidub ka kohanimi Barke (Laevad), ning mõningad kohanimed tulenevad sõnast jezero (järv): mägi Jezerški vrh (680 m) Soča paremal kaldal Trnovo ja Kobaridi vahel, väike küla Jezerca pri Drežnici (vt GZS 1995) ning muistendipärimuses veel küla Jezero, mis olevat asunud kohal, kuhu varises kunagi Molida nimeline kalju Robiči asula läheduses. Jumal karistas elanikke, sest nad ülesöömise ja kurjuse tõttu puhastasid laste pepusid saiaga, samas ajasid nad näljaseid tühjade kätega minema (Fon 1960/61: 13; Dolenc 1977: 15; vt ka Kravanja 2007: 98).

Veeliiklusega seotud motiivid on veel laipade vedu ühelt kaldalt teisele, s.o Kolovrati mäe nõlvalt Püha Lovrenci kiriku juurde (Allikad 15; 16; 17; 18), heinavedu Kolovrati mäelt Drežnica asulasse (Allikas 13) ja kalapüük (Allikad 3; 6; 23). Ühes variandis (Allikas 26) sõitsid inimesed Breginji orust mööda Pradoli kuristikku Štupica külla. Erinevalt Tolmini piirkonna materjalist torkab Poljana orus silma nende muistendite rohkus, mis jutustavad kihelkonna preestrist, kes sõitis paadiga erinevatesse kirikutesse jumalateenistust pidama, nt Vrh Svetih Treh Kraljev nimelisest asulast Javorje külla, Zavrataci külast Javorje külla, Polhov Gradec asulast Četena Ravani külla (vt Stanonik 2005: 58–64; Dolenc 2000: 72 jt). Tolmini piirkonna läbivaadatud variantides seda motiivi ei esine.

Vee äravoolamise põhjus ja viis

Muistendid pakuvad erinevaid selgitusi, kes või mis põhjustas järve äravoolamist ning kuidas see juhtus: suured ja tugevad muinasjutulised olendid (metsik naine, hiiglane), piibellikud isikud (jumalaema), tavainimene (naised, inimesed, lapsed), jumalik vägi (jumal) ja loodus (veesurve, maavärin).

Metsik naine joob ära järve, sest ta tahab ära ajada vees elava veemehe, kes teda kiusab, pritsib järveveega (Allikas 1), või on naisel suur janu (Allikas 2). Tolmini piirkonna variandis ei võtta veemees lahkumisel kaasa järve, nagu ta seda teeb mõningates teistes Sloveenia variantides (nt Kelemina 1930: 288–290; Gričnik 1995: 147; Kropej 2008: 250–251). Veelgi rohkem on säilinud muistendeid, kus suur naine (suure) *plevenicaga* (kõplaga) kaevab läbipääsu, mille kaudu vesi ära voolab (Allikad 4; 7; 9; 12). Seda teeb ta vihast, sest vesi viis kaasa tema lapsekese, kes mängis vee ääres (Allikas 4), teistes tekstides ei ole põhjust otseselt esile toodud. Sagedane element suure/metsiku naise/eide välimuses on rohelised juuksed; mõningates variantides kutsutakse teda lihtsalt *zelena žena* (roheline naine). See joon seob teda veehaldjate ja merineitsitega, kes olevat sinised või rohelised, riides või paljad (Kropej 2008: 244); ka *rusalkadel* (merineitsi), kellest jutustab Sloveenia pärimus Prekmurje maakonnas, oli pikad rohelised juuksed (Terstenjak 1859: 5–6; Kropej 2008: 247).

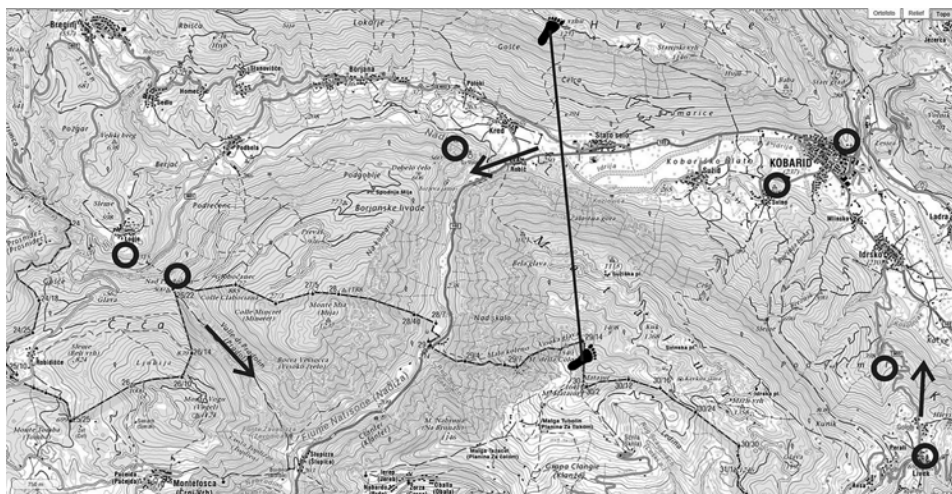
Hiiglane vihastab, et tema järve või keskkonda saabub paadiga inimene (Allikad 3; 22; 23). Esimeses kahes variandis on tegu inimese esimese saabumisega hiiglase territooriumile, esimeses variandis (Allikas 3) hakkab inimene kalu püüdma ning teises (Allikas 22) lööb inimene kaljusse *rinka* (rõnga), mille külge kinnitab veesõiduki. Kolmandas variandis (Allikas 23) elavad inimesed juba järve ääres, kuid keegi (ahne kalur) julgeb paadiga hiiglase järveossa kalu püüdma sõita. Vihast viskab hiiglane mäe või tõmbab selle lõhki või lööb seda jalaga (Allikad 3; 22; 23), tehes läbipäasu, mille kaudu vesi ära voolab. Esimeses variandis (Allikas 3) inimene algselt ehmub vee alanemisest, aga kui ta näeb, et sündis maa, aerutab ta kalda poole ning püstitab seal endale maja. Kahel teisel juhul saab inimene surma kaljult kukkuvast paadis (Allikas 22) või raevukates lainetes (Allikas 23). Vee äravoolamist põhjustavad hiiglane või metsik naine oma jõuga. Nende jõulisus kajastub nende suuruse kirjeldustes: kui metsik naine joob järvest või kaevab *plevenicaga* läbipäasu, seisab ta ühe jalaga Senica mäetipus või Kobilja glava mäetipus ja teise jalaga Bučenica mäetipus, või ühe jalaga Cvetje mäetipus ja teisega Kosovdi⁹ [Kasoud] mäetipus (Allikad 1; 2; 12). Kui metsik naine peseb oma riideid Bača jões, seisab ta ühe jalaga Senica mäetipus ja teisega Logaršče asulas (Allikas 5). Hiiglane seisab pesemise ajal ühe jalaga Vodil vrh mäetipus ja teisega Senica mäetipus (Allikas 3) või Vrh¹⁰ mäetipus ja Matajuri mäetipus (Allikas 22; Lovrenčič 1921: 4). Hiiglase ja metsiku naise seismise kohad on joonistel 1 ja 2 tähistatud jalajälgedega.

Foto 7. Mäed Posočjes. Vaade Matajurist Kanini poole. Špela Ledinek Lozej foto 2016.

Breginji orus vastab jumal elanike palvetele ning teeb läbipääsu veele, et üleujutuse ajal vesi neid ära ei uputaks (Allikas 24); Modrejce külas kaevas naine, keda mõned jumalaemaks kutsusid, *plevenicaga* veele läbipääsu (Allikas 10); sama üleskirjutaja poolt on ka *zelena ženast* (rohelisest naisest) jutustav variant (Allikas 9). Järv voolab ära kui inimesed püüavad ränga põua ajal vee järvest põldudele suunata, vesi hakkab järjest kõvemini purskama, seda ei ole enam võimalik peatada (Allikas 13); Liveki järv voolab ära, kui inimesed hävitavad tehisarjääri, s.o kaitsevalli või müüri (Klodič-Sabladoski 1912; Allikad 19; 20). Naised olid Kozamerice külas kartuleid võtmas, seal hakkas vesi purskuma ja tegi oja, mis veevoolu ümber suunas (Allikas 5). Kaks last kaevasid silla all (*Most na Soči* 'Sild Soča jõel' asulas) mängides läbipääsu (Allikas 11), ja vesi voolas ära.

Vesi voolab ära ka loodusnähtuste või looduslike protsesside tõttu: suure veekogu surve (Allikad 5; 13; 26) või suurte maavärinate tõttu, nagu jutustavad Breginji piirkonna muistendid (Allikad 26; 27; 28). Kuigi Tolmini piirkonnas teati pärimust, mis jutustab Faronika kalast, kes võib põhjustada maavärina või isegi maailma hävingu,¹¹ ei leidu seda motiivi (enam?) kadunud järvedest jutustavates muistendites.

Joonis 1. Kobaridi piirkonna kaart näitab: 1) laevade kinnitamiseks kasutatavate rinkade (rõngastede) kohti; 2) järve äravoolamise kohti; 3) kohta, kus seisib hiiglane siis, kui ta ennast pesi. Illustratsiooni tegi kaardi www.geopedia.si, 2017 alusel Jože Kutin.

Järve vana ja/või uue äravoolamise koht

Simon Rutar toob välja kolm muistendivarianti, mis kirjeldavad vee äravoolamist Tolmini järvest: esimeses voolab vesi ära läbi Čiginji küla Ušniki ojja, kusjuures vee äravoolamise põhjust ei ole selgitatud; teine jutustab mõisnikust, kes elas asulas Slap (Kosk) ning palkas palju töölisi, kelle abil kaevas maad Püha Lucija all, kuni vesi ära voolas; ka kolmas muistend on seotud sama asukohaga – Püha Lucija kandis asuva kalda kaevas ümber hiiglaslik rohejuukseline naine (Rutar 1882: 6). Vee äravoolamise koht Püha Lucija kandis, nagu vanasti kutsuti Most na Soči asulat, leidub veel tekstis, kus selle põhjustab samuti roheline naine (Allikas 7) või kaks mängivat last (Allikas 11). Mitu korda on mainitud ka Kozamerice küla kandis asuvat vee äravoolamise kohta – kas seoses metsiku naise (Allikas 4) või kartuleid võtvate naistega (Allikas 5) –, seoses metsiku eidega on mainitud ka Cvetje mäetipu ja Kasovdi mäetipu vahelist asukohta (Allikas 12). Muistendites voolas vesi ära sealt, kuhu hiiglane viskas mäe, s.o Podključi kandis (Allikas 3). Üks muistend (Allikas 5) toob esile isegi kolm erinevat kohta, kust järv ära voolas: algselt Kobaridi linna kandis Čedadi linna suunas, siis läbi Čiginji (Kozaršče) küla ning lõpus Kozamerice kandis Ročinji asula suunas. Liveki järv voolas ära orgu väikese küla Golobi kandis pärast seda, kui Liveki mõisniku vaenlased kaevasad läbi tammi (Allikas 20).

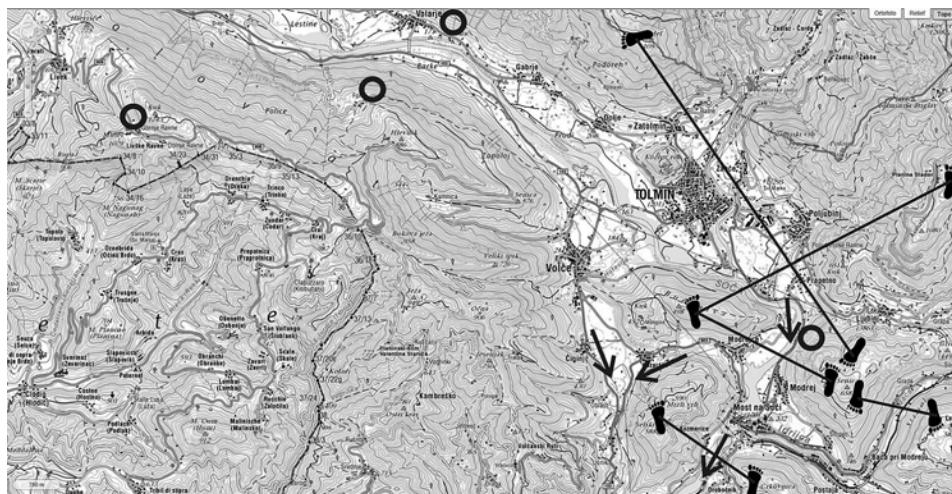
Soča jõgi (koos järve täitva veega) voolavat algselt seal, kus voolab praegu Nadiža jõgi, s.o Čedadi linna suunas, ja põua ajal, kui inimesed vee järvest oma põldudele suunasid, suunati jõgi ümber praegusse sängi (Allikas 13). Soča jõgi voolas järvest Čedadi linna suunas ka teises variandis (Allikas 28), pärast maavärinat hargnesid Nadiža ja Soča jõgi teineteisest lahti. Milja mäe ja Matajuri mäe vahelt voolas ära ka Kobaridi järve vesi, kui hiiglane need kaks mäe lahti lükkas (Allikad 22; 23). Kobaridi järve vesi suundunuvat ümber siis, kui Robiči asula kandis juhtus Molida kaljuvaring (vt Kravanja 2007: 98). Nadiža jõgi voolas algselt Pradol kuristikku kaudu (Allikas 26), pärast üleujutusi murdis aga jõevesi läbi Lupi kandis asuva kalda, s.o künka, kus seisab Püha Helena kirik, seega voolab Nadiža jõgi praegu Robiči asula suunas (vt ka Musoni 1996: 56, 58). Vee äravoolamise kohad on joonistel 1 ja 2 näidatud nooltega.

Lisaks eeltoodud motiividele leidub muistendites palju muid motiive, mis ei ole nii otseselt seotud kadunud järvega, kuid paljud nendest seonduvad kõnealusel territooriumil elavate inimeste ajaloo, kultuuri ja eluviisi ning teiste rahvajuttude, nt ennustustega (Allikad 5; 29).

Kadunud järvedest jutustava materjali valimik¹²

Rahvajutt rohejuukselisest naisest

Seal, kus asub tänapäeval Soča jõeorg, oli kunagi suur järv, mis ulatus Most na Soči asulast Kobaridi linnani; Soča jõgi voolas järvest välja mööda Čiginji ja Kozaršče küla vahelist põldu. Seda põldu ujutas jõgi tihti üle. Sealkandis elas rohejuukseline naine. Kord viis Soča kaasa tema lapsekese, kes mängis vee ääres. Siis vihastas rohejuukseline naine ning võttis plevenica [köpla] kätte ning kaevas läbi mäe. Vesi voolas järvest välja ja põhja tekkis ilus org. Sellest ajast voolab Soča oma süngis ning järvest pole vähimatki märki. (Allikas 4).

Joonis 2. Tolmini piirkonna kaart näitab: 1) laevade kinnitamiseks kasutatavate rinkade (rõngaste) kohti; 2) järve äravoolamise kohti; 3) kohti, kus seisis metsik naine siis, kui ta jõi või jõesängi kaevas, või hüglane siis, kui ta ennast pesi. Pildi tegi kaardi www.geopedia.si, 2017 alusel Jože Kutin.

Podključi sünd

Kaua aega tagasi kattis meie orgu meri. Vesi ulatus peaaegu Senica mäetipuni, mille külge olid kinnitatud kalurite laevad. Nendel aegadel elas ka vana kalur Veneto maakonnast. Ka temal oli laev kinnitatud seal, kus teistel. Tal oli kolm poega, kes olid omavahel erinevad nagu öö ja päev.

Kaks vanemat poega olid ahned, aga kolmas hea ning ei tahtnud ega teinud kellelegi midagi halba. Just selline oli ka tema isa – vana Veneto kalur. Ta läks alati kõige parema meelega kalu püüdma, millega nad kõige sagedamini oma kõhtu täitsid.

Ühel päeval läks ta juba varakult kalu püüdma. Ta kõndis aeglaselt kivisel maal ning vaatas mõtlikult enda ette. Kui ta oma laevale juba väga lähedale jõudis, jäi ta seisma. Ta nägi, et laev oli üleni kulda täis. “Mis asja?!” hüüdis ta, “kas juhtus ime? Ma olen ju kõigest vaene kalur.” Vana venetolane oli nii õnnelik, et ta ei saanud silmi sellelt säravalt asjalt laevas ära pöörata. Kiiresti läks ta oma poegade järele, et nad kõik koos kulla koju viiksid. Sellise õnne auks laskis Veneto kalur taguda suure kuldse võtme, mille külge oli nüüdsest peale kinnitatud tema laev.

Kui meri pika aja pärast ära voolas, jäi kuldne võti ikka veel kõvasti kalju sisse kinni. Vanad inimesed andsid Senica mäe nõlvale nime Pad zlatim klučem (Kuldse võtme all). Kuna aga see nimi oli liiga pikk ja liiga kohmakas hääldada, muudeti see paljude aastade pärast Padklučiks [Võtmealuseks]. (Allikas 6)

Livekis olevad surnud viidi matmiseks paadiga Püha Lovrenci kiriku juurde*¹³

Livekil ja kõigil Liveki küladel ei olnud kirikut ega kalmistut. Seetõttu pidi surnuid viima Püha Lovrenci mäele. Kui inimene suri, kanti teda kirstus mööda pikka teed praeguse Idrsko küla suunas, kus oli allikas, mille kõrval inimesed puhkasid. Seetõttu pandi sellele allikale nimeks Mrtvaška voda [Surnuvesi], mis on jäänud siiani. Kui inimesed olid puhanud, läksid nad edasi järveni. Seal olid paadid, kuhu inimesed maha istusid, ja keskele panid nad kirstu. Niimoodi sõitsid nad üle järve Püha Lovrenci juurde, matsid seal surnud ning läksid seejärel tagasi.

Kui oli aga talv ning järv jäätunud, teed olid lund täis, seega oli läbikäik Liveki külast Püha Lovrenci mäele võimatu ning talvel surnud inimesed kuivatati. Seda tehti nii, et surnud mähiti ja pandi korstnasse kuivama. Kui tuli kevad ja lumi sulas, pandi surnud kirstu ja sõidutati Püha Lovrenci mäele. (Allikas 18)

Legend Liveki järvest

Ükskord, pikki aastaid tagasi, kattis Liveki välju järv, ja keset järve oli vundamentidel Liveki mõisniku loss. Tal oli väga hea süda ning oli ka õiglane, seega pole ime, et teda armastati. Tal olid teenrid ja nende hulgas kuus sulast, kes tulid alati talle ette kandma, kui lähenes oht. Nendel sulastel oli kodud kõikidel lossi ümbritsevatel nõlvadel. Nii karjatas Rawnar karja ning valvas, mis toimub Kuki ja Jenče kandis, Perot ja Pik olid Matajuri mäel, Šturm oli Veneto maakonda viival läbipääsul ning Golob orgu viival mäekurul. Kui nad märkasid, et läheneb oht, tegid nad lökke ja teatasid oma härrale. Seda löket oli näha Veneto maakonnast, ja sealt tulid tema sõbrad talle appi.

Mõisnikul oli üks tore tütar, kelle nimeks oli Vida. Tal oli üsna palju kosilasi, muuhulgas Kobaridi mõisnik. See mõisnik oli paha, ta rõõvis väga inimesi. Kuna tema ilusad sõnad langesid kurtidele kõrvadele, tahtis ta jõuga tütre endale saada. Oma sulastega hakkas ta lossi ründama, kuid Vida sai temast alati jagu, ja ka [Liveki] mõisnik kaitses end hästi.

Kobaridi krahv ei lasknud ennast sellest segada. Ta käskis oma sulastel vett hoidev vall läbi kaevata. Hommikuks voolas kõik vesi ära ning võttis kaasa kõik sulased. Kui [Liveki] krahv nägi, et kõik vesi ära voolas, äratas ta kõik oma teenrid ja sulased, et [Kobaridi] krahvile kätte maksta. Veneto maakonnast tulid teda aitama sõbrad, ja orus liitusid nendega veel Kobaridi põllumehed, kellele Kobaridi härra ei meeldinud. Üheskoos ründasid nad lossi, tegid selle maatasa ja tapsid paha mõisniku. Veel tänapäeval võib näha varemeid, mis on jäänud sellest lossist, mis asus Kobaridi ja Trnovo vahel ning mida kobaridlased kutsuvad Tonacu grad.

Liveki mõisnik märkas koju tülles, et vesi on lossi vundamente juba väga hävitanud. Seetõttu lammutati see vana loss ja ehitati üks suur maja tolele väikesele kõrgendikule. Vida abiellus ühe Veneto maakonna sõbraga, kes aitas rünnaku ajal lossi kaitsta. Sulastele andis mõisnik tänulikkusest vabaduse ja maad ning nad läksid ümbritsevatele mägedele elama. Niimoodi sündisid Liveki külakesed, mis said nimed sulaste perekonnanimedest. Kus Rawnril oli oma kodu, seal sündis Rawne külake, kus Jeušček, seal sündis Jeuščiki külake, ning sedapidi veel Perati, Piki, Šturmi ja Golobi külakesed. Ja Livek sai nime selle järgi, et vesi voolas väljadelt ära.

Et Livekis oli tõepoolest järv, räägivad veel tänapäeval vanad inimesed, samuti nagu seda, et seal lähedal oli ka üks suur kalju, kus paistavad veel tänapäeval kaulji [konksud], kuhu kinnitati paate. (Allikas 20)

Kobaridi järv

Kord ennemuistsel ajal oli seal, kus praegu asub Kobert, suur järv, mis ulatus läänes kuni Mije mäeni ja idas Idrsko külani. Vana Kobert aga asus Püha Antoni künkal. Selles külas elasid eelkõige kalurid, sest järv oli eriti kalarohke. Kõige kalarohkem koht oli Mija mäe all, kuid seal elas hiiglane, ning see kant oli ainult tema oma ja selle rikkust kasutas ainult tema ise. Elas aga ka rikas kalur, kes oli väga ahne ja ihne. Ta sai kalarohkest kohast teada. Kuigi teised soovitasid tal seal mitte käia, ei hoolinud ta sellest. Ta istus oma paati ning aerutas minema, rikkus orjastas teda täiesti.

Kui päike juba ammu Matajuri mäe taha langes, saabus ta hiiglase elukohani. Tal ei vedanud, sest just sel hetkel hiiglane kalastas, sest oli öö ja hiiglane pidi endale õhtusöögiks potitäie kalasuppi tegema! Kui hiiglane teda märkas, karjus ta kaluri peale kohutava jõuga, nii et lähedastelt mäelt hakkasid kaljud alla veerema. Kuid kalur ei kuulunud teda, vaid jätkas kalastamist. Hiiglane mürises veelgi kõvemini ja lõi kohutava jõuga Mija mäe, mis liikus paigast ja terve järv voolas ära ja kalur sai tekkinud lainetes surma. See lugu õpetab meile, et kui me vähesega rahul ei ole, ei vääri me ka suurt mitte.

Foto 8. Zapotoki lambamäe jäänused. Špela Ledinek Lozej foto 2014.

Legend Nadiža jõest (Nadiža voolas mööda Prado kuristikku*)

Ükskord voolas Nadiža jõgi mööda Prado kuristikku Mija mäe all Štupca küla suunas. Vahel asus järv. Inimesed sõitsid paatidega allapoole Štupca külla. Mija mäe küljes oli serv, kus seisab tänapäeval Püha Helena kirik. Tol päeval oli kohutav üleujutus. Nadiža jõgi tõusis kõvasti. Vana jõesäng muutus liiga väikseks. Vesi pidi kuskile välja voolama ning kohutava jõuga murdis see läbi Püha Helena serva. Ja täna voolab vesi Robiči poole. Üleval Logje küla all on Nadiža jõe kõrval veel tänapäeval rinkad [rõngad], kuhu kinnitati paate. (Allikas 26)

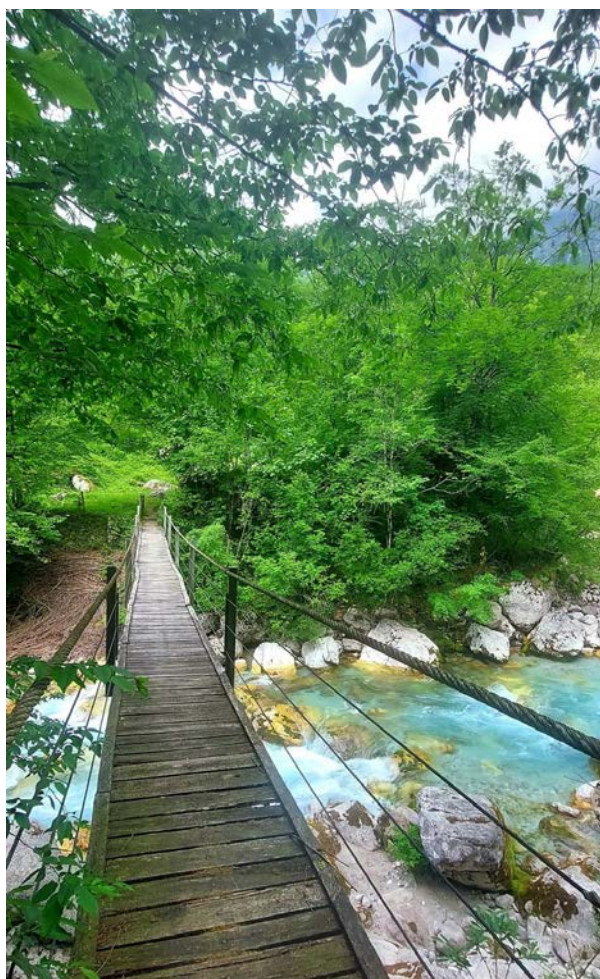

Foto 9. Puidust jalgsild üle Tolmina jõe. Mojca Kutini foto 2023.

Kokkuvõte

Rahvajuttudel, eelkõige seletavatel ja ajaloolistel muistenditel, mis on paigutatud kindlaksmääratud ruumi, on üsna püsiv pearõhk, võiks öelda mingisugune “ajalooline jälg”. Ja kuigi teistel, kõrvaltähendusega elementidel on suur võime aja ja ruumiga kohaneda, mistõttu iseloomustab rahvajutte variaablus ja variantus (vt Stanonik 2001: 156–176), sisaldavad nad pisikesi, kuid mõnikord väga erakordseid ja tähtsaid teateid kohaliku ajaloo, kultuuri ja eluviisi kohta.

Tolmini piirkonna kadunud järvedest jutustavate muistendite ühisnimetajaks on järve asukoha kindlaksmääramine. Sellele lisaks sisaldavad muistendid veel vähemalt ühte järgmistest motiividest: asulate sünd; veesõidukite kinnitamiseks kasutatavate rõngaste olemasolu; veeliiklus; selgitust, kes või mis põhjustas järve äravoolu ning kuidas ja kus see juhtus. Kõik mainitud motiivid on tihedalt seotud ruumiga (konkreetses asukohaga); ruum on seega oluline element kadunud järvedest jutustavates muistendites.

On tõsi, et rahvajutud on eelkõige folkloristlike uuringute objekt, kuid samas on ammu teada, et nad võivad olla kasulikuks lisamaterjaliks paljudele teistele erialadele, mis tegelevad kultuuriliste ja/või loodusnähtustega ja protsessidega teatud keskkonnas;¹⁴ Katja Hrobat Virgolet näitas isegi, et rahvapärinus võib olla üks põhiallikatest arheoloogiliste kohtade leidmiseks (Hrobat 2007). Valik folkloristlikust materjalist Tolmini piirkonna järvedest jutustavate muistendite kohta, mis on avaldatud kogumikus “Vode (še) dovolj” (“Vett jagub (veel)”) (Ivančič Kutin 2017), ning käesolev sisulis-motiiviline analüüs annab võib-olla mõninga uue mõtte ja julgustab edasist uurimist – nagu tegi nt Marija Klobčar (2015) Kamniki järvest jutustavate muistendite alusel.

Tõlkinud Matej Goršič

Allikad¹⁵

Allikas 1: *(Pri)povedka o Tolminskem jezeru. – Pod Kozlovim robom* [Lugu Tolmini järvest. – *Kozlov robi all*], PO infoleht, France Bevki põhikool, Tolmin, 1987/88 (21), 17. Mentor Tončka Zorjan, materjali kogusid 7. ja 8. klasside õpilased (ei ole andmeid üksiku pala jutustaja ja kirjapanija kohta).

Allikas 2: *Duja baba* [Metsik naine]. – Jutustas Liza Sivec (71aastane); üles kirjutas Mira Lužnik, Tolmin, 1972/73. Janez Dolenci õpilasariiv, säilitab Slovenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Tolmin.

Allikas 3: *Kako je odteklo Tolminsko jezero in kako je ostala tolminska okolica* [Kuidas voolas ära Tolmini järv ja tekkis Tolmini ümbruskond]. – Jutustas Blekovka, ilma ees- ja perekonnanimeta (84aastane); üles kirjutas Jan Maksimiljan, 1957/58, Tolmin. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Tolmin.

Allikas 4: *(Pri)povedka o ženi z zelenimi lasmi* [Lugu rohejuukselisest naisest]. – Jutustas Neni Jurman, ilma andmeteta vanuse kohta; üles kirjutas Aleš Hadalin, Modrej, 1977/78. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Most na Soči.

Allikas 5: *Kako se je oblikovala tolminska dolina** [Kuidas kujunes Tolmini org]. – Jutustas Ivan Lebar, Poljubinj; salvestas Janez Dolenc (ilma kuupäeva ja jutustaja vanuseta). Janez Dolenci audioarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), helikassett 30B.

Allikas 6: *Nastanek Podključa* [Podključi (Võtmealuse) sünd]. – Jutustas Viktor Kovačič (56aastane); üles kirjutas Ester Skrt, Modrej, Stržišče, 1969/70. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Most na Soči.

Allikas 7: *Pad klučem* [Võtmealune]. – Jutustas: Irena Kacafura (40aastane); üles kirjutas Marko Kacafura, Modrej, 1969/70. Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Most na Soči (vt ka Dolenc 1992: 135).

Allikas 8: *(Pri)povedka o Podključu* [Lugu Podključist (Võtmealusest)]. – Jutustas: Neni Jurman (vanus mainimata); üles kirjutas Aleš Hadalin, Modrej, 1977/78. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Most na Soči.

Allikas 9: *Jezero do pokopališča sv. Mavra** [Järv kuni Püha Maveri kalmistuni]. Milko Matičetovi pärand,¹⁶ säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN).

Allikas 10: *Modrejce*. – Milko Matičetovi pärand, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN).

Allikas 11: *Otroka med igro prekopljeta jez** [Kaks last kaevavad mängides läbi tammi]. – Jutustas Marija Rovšček (75aastane); üles kirjutas Ljuba Rovšček, Most na Soči, 1966/67. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Most na Soči.

Allikas 12: *Baba z zelenimi lasmi je prekopala jez* [Rohejuukseline eit kaevab läbi tammi]. – Jutustas Marija Rovšček (75aastane); üles kirjutas Ljuba Rovšček, Most na Soči, 1966/67. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Most na Soči.

Allikas 13: *Naselitev Soške doline* [Soča oru asustamine]. – Jutustas Tomaž Skočir (49aastane); üles kirjutas Vera Skočir, Kamno, 1976/77. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Kamno.

Allikas 14: *Kljuke na Kuku pod Mrzlim vrhom** [Mrzli vrhi mäe all asuvas Kuki-nimelises seinas olevad lingid]. – Jutustas Boris Gregorčič (snd 1934 Krnis, elab Tolminis); üles kirjutas Barbara Ivančič Kutin, 13.1.2017. Barbara Ivančič Kutini arhiiv.

Allikas 15: *Livško jezero je segalo do Mosta na Soči** [Liveki järv ulatus kuni Most na Soči asulani]. – Jutustas Ivan Šavli (snd 1932, Idrsko); üles kirjutas Barbara Ivančič Kutin, 2013. Barbara Ivančič Kutini arhiiv.

Allikas 16: *Cerku svetga Lovrenca* [Püha Lovrenci kirik]. – Jutustas Alojzija Sovdat (70aastane), Ladra; üles kirjutas Slavica Šturm, Ladra, 1969/70, Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Matičetovile ISN-le saadetud materjal.

Allikas 17: *Mrtvaška voda* [Surnuvesi]. – Jutustas: Marija Stres, Idrsko (50aastane); üles kirjutas Peter Stres, Idrsko, 1968/69. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Erinevad kohad.

Allikas 18: *Mrtve z Livka so peljali s čolnom pokopat k cerkvi sv. Lovrenca** [Livekis olevad surnud viidi matmiseks paadiga Püha Lovrenci kiriku juurde]. – Jutustasid Zora Uršič ja Tereza Uršič, Staro selo; üles kirjutas Jadranka Uršič, Staro selo, 1968/69. Janez Dolenci õpilasarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Kobariško.

Allikas 19: *(Legenda) o Livškem jezeru* [(Legend) Liveki järvest]. – Jutustas Karla Šturm (70aastane); üles kirjutas Jožica Šturm, Livek, 1969/70. Janez Dolenci õpilasarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Breginj, Livek.

Allikas 20: *Legenda o Livškem jezeru* [Legend Liveki järvest]. – Jutustas Elza Šturm (59aastane), Livek; üles kirjutas Saša Koritnik, Idrsko, Livek, 1973/74. Janez Dolenci õpilasarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Kobariško.

Allikas 21: *Livško jezero** [Liveki järv]. – Jutustas Stanko Faletič (60aastane); üles kirjutas Radovan Bizjak, Livške Ravne, 1977/78. Janez Dolenci õpilasarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Breginj, Livek (vt ka Dolenc1992: 43).¹⁷

Allikas 22: *Jezero (na Kobariškem)* [Järv (Kobaridi piirkonnas)]. – Kokkuvõtte laulust “Jezero” [“Järv”] raamatus: “Lovrenčič Joža: *Gorske pravljice*”. Gorica: Goriška matica, 1921, 4–8.

Allikas 23: *Kobariško jezero* [Kobaridi piirkonna järv]. – Jutustas Anica Uršič (vanus mainimata); üles kirjutas Nives Gruntar, Kobarid, 1980/91. Janez Dolenci õpilasarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Kobarid.

Allikas 24: *Kaku je Brgin nastau* [Kuidas sündis Breginj]. – Jutustas Gabrijela Školč (vanus mainimata); üles kirjutanud Andrijana Tonkli, Breginj, 1976/77. Janez Dolenci õpilasarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Breginj, Livek (vt ka Dolenc 1977: 14–15; Ivančič Kutin 2012: 183).

Allikas 25: *Jezero v Breginjskem kotu** [Breginji oru järv]. – Jutustas Jožefa Gruntar (70aastane), Borjana; üles kirjutas Božica Špolad, Stanovišče, 1977/78. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Breginj, Livek (vt ka Ivančič Kutin 2012: 183).

Allikas 26: *Legenda o Nadiži* (Nadiža je tekla skoz Pradu*) [Legend Nadiža jõest (Nadiža jõgi volas mööda Prado kuristikku)]. – Jutustas Marija Kramar, Stanovišče; üles kirjutas Nada Filipič, Stanovišče, 1973/74. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik “Erinevad kohad”.

Allikas 27: *Kaku so nastale Logje* [Kuidas sündis Logje küla]. – Jutustas Hedvika Terlikar (68aastat), Logje; üles kirjutas Silva Rosič, 1976/77. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Breginj, Livek (vt ka Dolenc 1977: 15; 1992: 142).

Allikas 28: *Nadiža je imela druga imena* [Nadiža jõel olid teised nimed]. – Jutustas Jože Terlikar (snd 1940), Logje; üles kirjutas Barbara Ivančič Kutin, Logje, 28.3.2015. Barbara Ivančič Kutini arhiiv.

Allikas 29: *Kaj je prerokoval desetnik* [Mida ennustas kapral]. – Jutustas Jože Žuber (46aastane), Potoki; üles kirjutas Mira Žuber, 1977/78. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Breginj, Livek (vt ka Ivančič Kutin 2012: 190).

Allikas 30: *Vesoljni potop in Prestreljenik** [Ülemaailmne uputus ja Prestreljeniki mägi]. – Jutustas Marija Berginc, Srpenica; üle kirjutas Zorka Kavc, 1971. Janez Dolenci õpilarhiiv, säilitab Sloveenia teaduste ja kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituut (ISN), toimik Bovško.

Kommentaariid

- ¹ Artikkel on ilmunud sloveenikeelsena: Ivančič Kutin, Barbara 2017. Motivne značilnosti pripovedi o izginulih jezerih na Tolminskem. – *Glasnik Slovenskega Etnološkega Društva* 57 (1–2), lk 74–85.
- ² Sloveenia Teaduste ja Kunstiakadeemia teadusuuringute keskuse (ZRC SAZU) etnoloogia instituudi (ISN) arhiivis säilitatakse ka Most na Soči elaniku Marica Gaberščeki videomuistendit. Video tegi Barbara Ivančič Kutin 2011.
- ³ Väljaannete jaoks kohendas Dolenc pisult materjali ning tegi selle kirjakeelsemaks. Kogumikus “*Vode (še) dovolj*” (“Vett jagub (veel)”) on materjal aga tahtlikult jäetud esialgsesse õpilaste kirjapandud vormi (vt Ivančič Kutin 2012; 2017). Õpetaja juhiste järgi püüdis enamik õpilastest materjali kirja panna murdes, kuid seda tegi igaüks omamoodi, mistõttu on üleskirjutused ebaühtlased, mõnikord natuke kohmakad; seda muidugi ei saa õpilastele pahaks panna, sest dialektoloogiline kirjapanemine on mõnikord (liiga) kõva pähkel isegi kvalifitseeritumatele kirjapanijatele. Dialektoloogilistest puudustest hoolimata on üleskirjutused hindamatu väärtusega: nad säilitasid rahvapärimust, mis oleks muidu kõige tõenäolisemalt kadunud. Sellele lisaks on materjal varustatud suhteliselt järjekindlalt metaandmetega, mistõttu saab seda kasutada folkloristlikes ja teistes uuringutes.
- ⁴ On olemas ka Idrijca jõe orust jutustav üleskirjutus: mööda merd, mis kord sellesse orgu ulatus, olevat saabunud Noa ning kinnitanud oma laeva Stopniki asulast ülalpool asuva Kamrna nimelise kalju külge. Kahjuks ei ole mul õnnestunud seda üleskirjutust või selle allikat käesoleva artikli kirjutamisel uuesti üles leida.
- ⁵ Olukorda enne loomist, kui olid olemas ainult Jumal, päike ja meri, ning maailma loomist käsitlev ajaloolis-kirjandusliku ja ajaloolis-kultuurilise meetodiga põhjalikult Ivan Grafenauer (1942).
- ⁶ Seejuures ei tohi unustada üleskirjutuste konteksti: need sündisid kohustuslike koduülesannetena. Õpilastel kästi kodukandis informantide suust kuulnud rahvaluulet üles kirjutada murdes koos kõikide metaandmetega. Nad aga ei saanud juhendust, et leida võimalikult head jutustajad; enamik õpilastest leidis informandid oma perest (vanemad, vanavanemad).
- ⁷ Enamik siinkohal mainitud viimistletuma tekstiga muistenditest on lisatud peatükki “Kadunud järvedest jutustava materjali valimik”.
- ⁸ Boštjan Kravanja mainib selles kontekstis kohanime Debelo čelo (Kravanja 2007: 98). See kohanimi leidub Püha Volari kirikust ülalpool edelasuunas, Mije (605 m) nõlval (vt GZS 2005: 71).
- ⁹ Kosovd on murdenimi, tegu on mäega, mida on kaardil nimetatud Cirkovnica (507 m) ning asub Soča vasakul kaldal, kui vaadata Most na Soči asulast Sela pri Volčah asula suunas (vt GZS 1995).
- ¹⁰ Tegu on ilmselt Stol nimelises mäestikus asuva mäetipuga Na Vrhu (1231 m), mis paikneb Breginji oru suunast vaadates täpselt Matajuri mäetipu vastas.
- ¹¹ Faronika kalast jutustava laulu panid Podmeleci asulas kirja 1886. aastal Ivan Kokošar ja umbes 1887. aastal Ivan Mukovec; mõlemal korral laulis seda *Murovčeva mati* (Muroveci ema). Aastal 1952 pandi see laul kirja veel kolmandal korral, seda laulis Jožef Murovec ja selle pani kirja Tončka Marolt (vt Kropelj 2008: 29, 30). Variandid on avaldatud raamatus “Slovenske narodne pesmi” (“Sloveenia rahvuslikud laulud”) (Štrekelj 1895–1898: 500), viimane variant on lisatud raamatusse “Slovenske ljudske pesmi” (“Sloveenia rahvalaulud”) (Kumer & Maticetov *et al.* 1970: 124–125).

- ¹² Tekstid on käsitsi kirjutatud tekstide või helisalvestiste otsesed ümberkirjutused. Parandatud on ainult selged õigekirjavead, nagu nt suured ja väiksed tähed ja komad. (Tõlkijalt: see artikli autori märkus kehtib muidugi ainult originaal- ehk sloveenikeelse valimiku kohta.)
- ¹³ Arhiivmaterjalid ei ole kõikidel paladel pealkirja – lisatud pealkirjad on märgistatud tärniga (*).
- ¹⁴ Darja Skrt toob selles kontekstis esile ajaloo, etnoloogia ja sotsioloogia (Skrt 1994: 48), millele võin lisada veel vähemalt kirjandus-, keele- maa- jne teaduse.
- ¹⁵ Arhiivmaterjalides ei ole kõigil paladel pealkirja; käesoleva artikli autori lisatud pealkirjad on märgistatud tärniga (*).
- ¹⁶ Materjal on ärakiri masinakirjast, s.o A5 formaadis lehtede pakist ilma kaante, pealkirja ja autorita ning hõlmab 51 nummerdatud lehekülge. Esimene lehekülge algab *Na Ponikvah* (Ponikves) pealkirjaga laulu tekstiga. Võib-olla on see tekst juba kuskil avaldatud. Paki leidsime Milko Matičetovi pärandi hulgast, masinakirja andis talle ilmselt Joško Kragelj (kes kõige tõenäolisemalt teksti kirjutusmasinal uuesti kirjutas). Käsitsi on lisatud märkus: “Kätte andis 30.12.1940 Rado. Tema kasutusse andis Joško Kr.” Materjali kõrvale hariliku pliiatsiga kirjutatud lisanditest järeldan, et materjali kirjutas üles Bogomil Skrti (kuni lk 9) ja Albin Krajniki (alates lk 9) jutustamise järgi preester Ludvik Sluga. Mõnesugust materjali kirjutas tõenäoliselt üles ka Joško Kragelj. Muistend *Jezero do pokopališča sv. Mavra** (Järv kuni Püha Maveri kalmistuni) on masinakirjas leheküljel 5.
- ¹⁷ Dolenci väljaandes pealkirjaga “Livško jezero” (“Liveki järv”) jätkub muistend nii: “Ravne külas paiknevast järvest ülalpool elasid *krivopete* (valekannalised). Need olid naised, kellel olid labajalad tahapoole keeratud. Kalju all asuvas koopas Babja jama (Eidekoopas) nad keetsid. Nad korjasid ravimtaimi ja ravisid inimesi” (Dolenc 1992: 46). Originaalis paistab see konteksti osa pigem iseseisva ühikuna, milles kirjapanija ütleb, kus *krive pete* (valed kannad) (lahti kirjutatud!) elasid ja mis nad tegid. Algas “Nad jezerom” (“järvest ülalpool”) on Dolenci väljaandes lisand, arhiivi käsikirjas seda ei ole. Sellega ühendas Dolenc mõlemad osad tervikuks. Dolenci üleskirjutuse esimesest osast puudub teave, et *rinkad* (rõngad) olid “ühes ääres”.

Kirjandus

Bogatyrev, Petr & Jakobson, Roman 1982 [1929]. Folklore as a Special Form of Creativity. – Steiner, Peter (toim). *The Prague School: Selected Writings, 1929–1946*. Austin: University of Texas, lk 23–46 (DOI:10.7560/780439.5).

Cevc, Emilijan 1958. Veronika z Malega gradu. – *Kamniški zbornik* 4. Kamnik: Občina Kamnik, lk 111–145 (<https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-CBLDCONR/871a2736-f228-4d38-9c1a-360bfe80ce3e/PDF> – 13.03.2024).

Dolenc, Janez 1977. Pripovedi iz Breginjskega kota. – *Glasnik Slovenskega Etnološkega Društva* 1, lk 14–15.

Dolenc, Janez 1992. *Zlati Bogatin*. Zbirka Glasovi 4. Ljubljana: Kmečki Glas.

Dolenc, Janez 2000. *Kres na Grebljici*. Zbirka Glasovi 22. Ljubljana: Kmečki Glas.

- Fon, Jakob 1960/61. Drobne znamenitosti iz Kreda. – *Glasnik Slovenskega Etnološkega Društva* 3 (2), lk 13.
- Grafenauer, Ivan 1942. Prakulturne bajke pri Slovencih. – *Etnolog* 14, lk 2–45.
- Grafenauer, Ivan 1956. Zmaj iz petelinjega jajca. – Razprave SAZU, [Razred 2], *Razred za filološke in literarne vede* 2, lk 313–333.
- Grafenauer, Bogo 1979. Prihod Slovanov. – Čepič, Zdenko & Nečak, Dušan. *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Cankarjeva založba, lk 94–106.
- Gričnik, Anton 1995. *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo*. Pohorje pripoveduje. Glasovi 8. Ljubljana: Kmečki glas.
- GZS 1995 = *Geodetski zavod Slovenije: Posočje*. Izletniška karta. 1:50 000. Ljubljana: Geodetski zavod Slovenije.
- GZS 2005 = *Geodetski zavod Slovenije: Atlas Slovenije 1: 50 000, četrta prenovljena izdaja. Ljubljana–Zagreb–Beograd–Sarajevo–Skopje–Sofija: Mladinska knjiga*. Ljubljana: Geodetski zavod Slovenije.
- Hrobat, Katja 2007. Use of oral tradition in archaeology: The case of Ajdovščina above Rodik, Slovenia. – *European Journal of Archaeology* 10 (1), lk 31–56 (DOI:10.1177/1461957108091481).
- Hrovatin, Ivan M. 2007. Izročilo o jezeru kot kozmogonski mit. – *Studia Mythologica Slavica* 10, lk 105–115 (DOI:10.3986/sms.v10i0.1706).
- Ivančič Kutin, Barbara 2012. Folklorno izročilo Breginjskega kota iz Dijaškega arhiva Janeza Dolenca. – Trusgnach, Lucia & Namor, Iole (toim). *Trinkov Koledar za leto 2013*. Čedad: Kulturno društvo Ivan Trinko, lk 180–195.
- Ivančič Kutin, Barbara 2017. Folklorne pripovedi o izginulih jezerih na Tolminskem (gradivo). – Kofol, Karla (toim). *Vode (še) dovolj: Zbornik o vodah na Tolminskem*. Tolmin: Tolminski muzej.
- Jelinčič, Radovan 1994. Folklorno gradivo iz Prvačine. – *Traditiones* 23, lk 377–382.
- Kelemina, Jakob 1930. *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva z mitološkim uvodom*. Celje: Družba sv. Mohorja.
- Kelemina, Jakob 1997 [1939]. *Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva z mitološkim uvodom*. Bilje: Založništvo Humar.
- Klobčar, Marija 2015. Pozabljeni Kamnik in njegovo jezero. – *Studia Mythologica Slavica* 15, lk 81–109 (DOI:10.3986/sms.v18i0.2833).
- Klodič-Sabladoski, Anton 1912. *Livško jezero: epska pesem*. Gorica: kom. zaloga Narodne tiskarne.
- Kravanja, Boštjan 2007. *Sveti svet*. Topografija religioznega prostora na primeru Breginjskega kota. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kropej, Monika 2008. *Od ajda do zlatoroga: Slovenska bajeslovna bitja*. Celovec & Ljubljana & Dunaj: Mohorjeva založba.
- Kumer, Zmaga & Maticetov, Milko & Merhar, Boris & Vodusek, Valen (toim) 1970. *Slovenske ljudske pesmi*. 1. knjiga. Pripovedne pesmi. Ljubljana: Slovenska matica.

- Lovrenčič, Joža 1921. *Gorske pravljice*. Gorica: Goriška matica.
- Medvešček, Pavle 1992. *Skryvnost in svetost kamna. Zgodbe o čarnih predmetih in svetih znamenjih na Primorskem*. Trst: Založba Tržaškega tiska.
- Musoni, Francesco 1996. *Tra gli Sloveni di Montefosca = Med Slovenci v Črnem Vrhu*. San Pietro al Natisone & Špeter: Lipa Editrice.
- Ogrinec, Josip 1870. Kamnik. Zgodovinskostopisen obraz. – *Letopis Matice Slovenske za leto 1870*. Ljubljana; Matica Slovenska, lk 224–230 (https://books.google.ee/books?id=TASU-ZcljnkC&pg=RA1-PA224&hl=et&source=gbs_toc_r&cad=2#v=onepage&q&f=false – 14.03.2024).
- Pleterski, Andrej: Police na Tolminskem – Prva “ciganska” vas na Slovenskem? – Jerše, Sašo (toim). *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik*. Ljubljana: ZRC SAZU, lk 33–45.
- Rutar, Simon 1881. Slovenske pripovedi o jezerih. – *Ljubljanski Zvon* 11, lk 681–687.
- Rutar, Simon 1882. *Zgodovina Tolminskega, to je: zgodovinski dogodki sodnijskih okrajev Tolmin, Bolec in Cerkno ž njih prirodznanskim in statističnim opisom*. Gorica: Hilarijska tiskarna.
- Rutar, Simon 1885. Pozoj. – *Kres* 5 (1), lk 41–45.
- Rutar, Simon 2001 [1887]. Razvodnica pri Starem selu. – Marušič, Branko (toim). *Tolminske zgodovinske črtice*. Tolmin: Tolminski muzej, lk 93–95.
- Skrt, Darja 1994. Tolminske povedke ali slike nekega časa. – *Glasnik Slovenskega Etnološkega Društva* 34 (1–2), lk 33–47.
- Stanonik, Marija 1999. *Slovenska slovstvena folklor*. Ljubljana: DZS.
- Stanonik, Marija 2001. *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Stanonik, Marija 2005. *Nekoč je bilo jezero*. Povedke in pravljice iz Poljanske doline in njenega pogorja, zapisane ali objavljene v času od 1858 do 1941. Škofja Loka: Muzejsko društvo.
- Šmitek, Zmago 2004. *Mitološko izročilo Slovencev*. Ljubljana: Študentska založba.
- Štrekelj, Karol 1895–1898. *Slovenske narodne pesmi*. Zvezek I. Ljubljana: Slovenska matica.
- Žele, Andreja 1996. *Kaku so živeli in si deljali kratek cejt*. Glasovi 12. Ljubljana: Kmečki Glas.
- Terstenjak, Davorin 1857. Povesti o jezerih med Slovenci. – *Kmetijske in rokodelske novice* 15 (49), 20.06., lk 195.
- Terstenjak, Davorin 1859. Mythologične drobtine. – *Glasnik slovenski* 2 (5), lk 78–79.
- Trošt, Stojan 1961. Tolmin. – *Geografski obzornik* 8 (2), lk 33–44.
- Valvasor, Janez Vajkard 1994. *Slava vojvodine Kranjske*. Izbrana poglavja. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Vijanski, Janko 1857. Povest od jezera v skalski dolini. – *Kmetijske in rokodelske novice* 15 (59), 25.07., lk 236.
- Volarič, Dea & Volarič, Tina 2011. *Zgodbe iz Posočja*. Tolmin: Tolminski muzej.

Summary

Motifs in the legends about disappeared lakes in Tolmin region

Barbara Ivančič Kutin

Research Fellow

Institute of Slovenian Ethnology

Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts

barbara.Ivancic@zrc-sazu.si

Keywords: Breginji valley, giant, lakes, Kobarid region, wild woman, legends, folklore, Slovenia, Tolmin region

The article discusses, from the content/motif aspect, 30 folk legends about the disappeared lakes in Tolmin region, Slovenia. The material covers different archival manuscripts and publications, mainly from Janez Dolenc's student archive. In all the legends under study the location of the lake is specified. In addition to this, most of them feature at least one of the following motifs: emergence of settlements, existence of rings used for fastening water vehicles, water traffic, an explanation of who or what caused the disappearance of the lake and how and where it happened.

Barbara Ivančič Kutin (PhD) on Sloveenia Teaduste ja Kunstide Akadeemia Sloveenia Etnologia Instituudi teadur. Tema uurimistemade hulka kuuluvad rahvajutud, lühivormid, folklooritekstide tekstuur ja kontekst, rahvaluuletetekstide murdekeel. Tema lähenemine hõlmab folkloristlikke, etnoloogilisi ja dialektoloogilisi meetodeid ning tema uurimused põhinevad peamiselt isiklikel välitöödel.

Barbara Ivančič Kutin is Research Fellow (PhD) at the Institute of Slovenian Ethnology at the Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Ljubljana, Slovenia. Her research interests include folk narratives in terms of their performance and language. Her approach encompasses folkloristic, ethnological, and dialectological methods. Her research is mainly based on her own fieldwork.

barbara.Ivancic@zrc-sazu.si